

Primera jornada sobre Ciències Socials i Humanitats a la Segarra Històrica

Dissabte 27 d'abril del 2019

Resums de les ponències

Lluís Àngel Bellas Melgosa i Max Turull Rubinat (Ed.)

Centre d'Estudis Segarrencs i Museu Comarcal de Cervera

CERVERA, 2019

Jornada celebrada a l'Auditori Municipal de Cervera el dia 27 d'abril de 2019

Comitè organitzador

Ramon Armengol
Lluís Bellas
Carme Bergés
Max Turull

Organitza

Centre d'Estudis Segarrencs
Museu Comarcal de Cervera

Col·labora

Consell Comarcal de la Segarra
Servei Educatiu de la Segarra
Institut Antoni Torroja, de Cervera
Institut la Segarra, de Cervera
Institut Guissona
Institut Ramon Muntaner (IRMU)
DoblePagina
Cervera Capital de la Cultura Catalana
2019

© Edita: Centre d'Estudis Segarrencs i Museu Comarcal de Cervera

CERVERA, 2019

Sumari

Ramon Ramon-Muñoz

Fenòmens globals i dinàmiques locals: el cas de la Segarra (7)

F. Xavier Rivera Sentís

Notes sobre dones medievals a la Segarra: entre el silenci, l'abús i la bona fama (9)

Àngel Vallverdú

Aproximació als balls de bastons de la Segarra (11)

Bernat Marquilles

Recull de memòria oral i l'acció comunitària. La mineria a la Conca de l'Alta Segarra (13)

Carme Bergés

La Casa Duran i Sanpere. Estratègies per museïtzar la quotidianitat del segle XIX (15)

Albert Turull

Possibles línies de recerca en l'àmbit de la filologia a la comarca de la Segarra (17)

David Castellana

El Museu de Guissona i la socialització del llegat arqueològic (19)

Josep Carreras

Els refugiats de la guerra civil a Santa Coloma de Queralt (1936-1939) (21)

Ramon Gené Capdevila

Campanis In Sikarra. Introducció al patrimoni campaner de la Segarra històrica (23)

Jordi Oliva i Llorens

Actualització del projecte del cost humà de la Guerra Civil. Un projecte viu i de país (25)

Mireia Pomés López i Sílvia Marí Hernández

Les Veus de la Història Gràfica de Cervera (27)

Sabina Vall Farré

El pas del temps; Mas d'en Toni, Mas Claret (29)

Josep Esteve Vila

Vallferosa, una torre singular de temps antic. 10 anys de treballs, dubtes i tribulacions (31)

Lluís Àngel Bellas Melgosa

Aigua Sagrada. Aproximació antropològica a la Festa de Sant Magí de Cervera (33)

Daniel Vilarrúbias

Les Llibertats d'Orgue a La Segarra històrica: Prats de rei, Calaf, Guissona (35)

Josep M. Llobet Portella

Els elements populars en les festes dels anys 1620 i 1633 dedicades al Sant Misteri de Cervera (37)

Ramon Ramon-Muñoz

Historiador. Facultat d'Economia i Empresa. Universitat de Barcelona

Fenòmens globals i dinàmiques locals: el cas de la Segarra

Els fenòmens globals afecten les dinàmiques locals. I la Segarra no n'és una excepció. Així ha estat en el passat i així ha succeït també en les darreres dècades. Des de finals del segle XX, s'ha produït un nou procés de globalització econòmica, és a dir, una acceleració extraordinària del comerç mundial i dels moviments internacionals de persones i de capitals, els quals han acabat per crear un món molt més interdependent. Aquesta ponència inaugural s'interroga sobre la relació entre el fenomen de la globalització i l'evolució de l'economia de la Segarra durant les darreres dècades del segle XX i les primeres del segle XXI. I mostra que, coincidint amb el procés de globalització, l'economia comarcal ha experimentat, accelerat i/o consolidat transformacions de gran rellevància, tant si les analitzem en perspectiva històrica com si les comparem amb el que ha succeït en altres comarques catalanes..

F. Xavier Rivera Sentís

Historiador

Notes sobre dones medievals a la Segarra: entre el silenci, l'abús i la bona fama

La idea és presentar un seguit de notes o referències històriques, del segle XV, on les dones apareixen documentades, tot i que amb minvat i anòmal protagonisme, la qual cosa ens pot permetre mirar de buscar les arrels de contextos socials i de mentalitat que les dones d'avui (o algunes dones) poden identificar com a propis, i dels quals els homes d'ara (o alguns homes) podem fer-nos-en definitivament conscients. L'objectiu en si mateix no és cap novetat. En canvi, sí que ho és situar-los a la Segarra històrica i a la seva zona d'influència, on una història de les dones resta encara pendent. De moment, les notes referenciades només són apunts esparsos, però degudament ordenats, estudiats i posats en relació, poden permetre diferents línies de recerca tot bastint un discurs engrescador i coherent. Sense intenció expressa d'emprar un determinat model d'anàlisi, com podria ser el feminista, des d'aquesta perspectiva podem mirar de validar si hi podem reconèixer determinats conceptes manllevats, com ara el de política sexual (relacions de poder que s'han establert i s'estableixen entre homes i dones per raó de sexe) o com el de contracte social (relacions de producció que defineixen la pertinença de classe i generen les desigualtats entre les persones). Es tracta de relacions i conceptes que han abocat les dones, històricament, a un pla de subordinació que és característic de les societats patriarcals com la nostra, d'arrel judeocristiana, on tenir un sexe femení ha marcat i marca la seva experiència històrica i on la diferència que determina el sexe ha estat socialment construïda i és viscuda com a omnipresent i ineludible. Exemplificar i identificar sota quines formes concretes de relació de poder (i de producció) van viure les dones a la Segarra del segle XV, pot resultar un exercici entretingut, intel·lectualment curiós i molt estimulant. I qui sap si, fins i tot, socialment útil per a les dones i homes del present.

Àngel Vallverdú

Músic, investigador, estudiant d'Antropologia Social i Cultural

Aproximació als balls de bastons de la Segarra

El ball de bastons, com qualsevulla pràctica cultural, i entenent “cultural” en el sentit més antropològic i ampli del terme, està sotmesa a canvis i transformacions. Tot i amb això, és possible reconèixer regularitats entre els elements que el componen que, per una banda, conformen un corpus coherent a nivell espacio-temporal que es distingeixen d'aquells que es troben en altres èpoques i zones geogràfiques. No només això: serà possible distingir no només entre elements formals sinó que veurem diferències a nivell ideològic i de context.

En aquestes circumstàncies, és possible reconèixer a partir de les dades històriques disponibles unes característiques comunes als balls de bastons de la Segarra que aquí es presenten d'una manera panoràmica i esquemàtica. Així doncs, les primeres referències documentals d'aquesta dansa a la comarca es remunten fins al segle XVII com en els casos de Sanaüja o Torà. Serà a partir del segle XVIII quan la trobem amb més profusió amb els dos casos ja indicats a més de Cervera o Guissona, les Oluges i Pallerols ja al XIX.

A nivell formal, és a dir, pel que fa a les característiques performatives del ball, trobem una àmplia coincidència amb el model que abunda, en termes bastoners, a la Catalunya central i ponentina. Parlem de l'ús d'elements de la indumentària tan característiques com els barrets o de disposició coreogràfica amb dansaires que no accionen bastons ans una bandera com, encara avui, es pot veure a Solsona. És precisament aquesta darrera població, on la dansa es manté activa, la que podem prendre com a model, precisament, per ser un exemple “viu” d'aquesta manera de fer però pot donar-se el cas que la procedència sigui segarrenca atès que consta documentalment que foren vailets de Sanaüja els que ensenyaren a ballar els solsonins a començament de segle XVIII, sense que aquest mestratge hagi de significar forçosament que hi hagi una continuïtat en el temps pel que fa a la pràctica. Ens podem decantar cap aquesta possibilitat veient que altres pràctiques vigents a Solsona havien sigut duradores a la Segarra, tals com la utilització de barrets d'un tipus concret, la utilització de diverses melodies, figures coreogràfiques específiques o el recitat de versos per enaltir la divinitat local.

El context té una rellevància especial que transcendeix les simples característiques morfològiques. En efecte, sabem bé que era comú que el ball de bastons es representés davant de la divinitat local tot recitant els versos al·ludits fa un moment. Fer un ball de bastons davant de la divinitat local no és una pràctica típicament segarrenca ni d'enlloc; ans al contrari, es fa arreu, però sí que ho és l'èmfasi especial que es fa de la seva pràctica a Ponent i a la zona central del Principat, al menys en els exemples històrics

encara vigents (com Solsona o Cardona). No ens enganyem, però. Igual que per esdeveniments civils les viles i ciutats honoraven el poder secular traient al carrer els seguicis de Corpus els balls de bastons sortien per honorar reis i commemoracions cíviqves, com en els magnífics versos conservats a Cervera amb motiu de la visita d'Isabel II el 1840.

Actualment resta poca cosa de tot això a la Segarra més enllà de la recent constitució d'un ball de bastons a Sedó que ha adoptat les formes i ideologia prou diferents a les que acabem de referir-nos i l'execució dels balls de Guissona.

Bernat Marquilles

L'Arada Creativitat Social. larada.coop

Recull de memòria oral i l'acció comunitària. La mineria a la Conca de l'Alta Segarra

La memòria oral, i en conjunt la memòria popular dels pobles, tenen un gran potencial de treball comunitari. Desplegada en clau participativa, L'Arada desplega projectes de recuperació de la memòria amb la participació veïnal, i per la reapropiació col·lectiva d'aquesta.

La identitat positiva és aquí un element cohesionador i que ofereix espais de trobada i facilita un canal de comunicació intern dels territoris, i a nivell extern amb el visitant o qui ha vingut de fora. És també una eina de reconeixement social dels protagonistes, i els col·lectius dels que van formar part en el seu dia, així com molt sovint obren les portes a un diàleg i mediació territorial i entre col·lectius diversos, marcats per realitats i fets històrics concrets. Evidentment, amb aquest procés es vol posar en valor el patrimoni històric, cultural i socials dels pobles, i patrimonialitzar un llegat immaterial sovint poc present o visible.

A la Conca de l'Alta Segarra hi hem estat un parell d'anys treballant tímidament la memòria oral vinculada a la mineria en aquesta zona, la poca que queda. El projecte va començar amb un seguit de tallers oberts a la població, complementats amb entrevistes d'històries de vida, i recerca documental. En breu es presentarà una web i una exposició amb els primers resultats, amb la voluntat d'iniciar un camí per aquesta patrimonialització del llegat històric associat a la mineria a la Conca.

En aquest cas, parlem de més de 150 anys d'exploració del carbó, una activitat no prou reconeguda que va obrir la porta a la industrialització, potenciant al mateix temps el comerç i millorant les comunicacions amb l'arribada del ferrocarril i la construcció de camins i carreteres. Unes mines que no han destacat per la qualitat dels seus lignits, però que han esdevingut clau en èpoques d'escassetat d'energia, en què l'augment de la demanda ha propiciat que el carbó segarrenc es convertís en un producte valorat. Entre mines subterrànies i a cel obert se'n van arribar a comptabilitzar més de 250.

Una explotació que durant dècades ha comportat la mobilització de múltiples persones, i l'arribada d'altres tantes, atretes per l'oferta laboral, així com la proliferació d'indústries paral·leles que han buscat el benefici de la proximitat de l'energia, com les fàbriques de ciment o de ceràmica, dues altres indústries associades a la comarca. Amb el tancament de la darrera mina, el 1994, la tradició minera de la conca queda completament silenciada.

Carme Bergés

Museòloga. Directora del Museu Comarcal de Cervera

La Casa Duran i Sanpere. Estratègies per museïtzar la quotidianitat del segle XIX

El procés que fa possible el pas de Casa a Museu és complex i hi intervenen conceptes i relacions entre l'objecte i la seva vivència, i entre l'objecte i el seu nou espectador. Per començar, cal tenir present que les cases són espais privats, els quals, amb la seva conversió a casa museu, abandonen aquest estatus per passar a ser espais públics. Per tant, ha canviat la pròpia essència de la casa; el visitant recorrerà totes les estances de l'habitatge indistintament del perquè van ser creades i de la voluntat de projecció de l'habitant que la feu construir i dels seus successors.

Així doncs, la casa no és només una arquitectura i un espai contenidor d'objectes sinó que és espai on succeeix la "vida" d'aquells que la van habitar. És la memòria i el record íntim d'uns personatges i del seu temps. Els objectes representen quelcom més del que són, ja que transpiren emoció i vivència en estat pur. Un simbolisme i uns valors que la casa, ja convertida en museu, ha de saber respectar i transmetre.

En aquest context, el Museu de Cervera presenta la Casa Museu Duran i Sanpere com un escenari de vida que té per missió aprofundir en la quotidianitat del segle XIX i XX per tal de construir nous relats d'històries en primera persona, d'històries "petites" que ens ajuden a dissenyar un retrat social complex però altament coherent.

Les estratègies utilitzades per arribar, o atansar-nos, a aquesta missió són múltiples i complementàries i van des de la recerca en memòria oral i la seva aplicabilitat, a la museïtzació d'espais i objectes concrets, a la documentació oberta i amb perspectiva de gènere, a la restauració i introducció de nous elements fins el moment amagats a la visita i comprensió dels visitants. En aquesta ponència us volem fer una tastet d'alguns dels projectes ja desenvolupats des del museu i d'altres que tenim programats per dur a terme en un termini breu de temps. Tots ells, amb l'objectiu de convertir la Casa Museu en un espai d'aprenentatge compartit on tothom s'hi pot trobar representat.

Albert Turull

Filòleg. Universitat de Lleida. CEsSeg. IEC

Possibles línies de recerca en l'àmbit de la filologia a la comarca de la Segarra

Tot i l'existència d'una llarga i gens menyspreable tradició d'estudis en els diferents àmbits de la filologia (des de les incursions en aquest camp de Duran i Sanpere –o, més antigament, de Mn. Joan Segura– fins al present, incloent les aportacions de Llobet Portella, Isidor Cònsul, Miquel Pont, Salvador Rafecas, Josep M. Boladeras, Maite Puig i altres, sense oblidar les edicions i les antologies de textos literaris), no deixa de ser evident, entrats en ple segle XXI, que són moltes encara les línies de recerca que algun dia convindria de dur a terme. Entre elles, i tot organitzant-les per àmbits temàtics, podem esmentar aquestes:

Dialectologia

- Elaborar un atlas dialectal de la Segarra amb caràcter general i la màxima exhaustivitat possible.
- Estudiar amb detall les transicions dialectals a la Segarra: entre oriental i occidental o altres, i preferiblement per valls o conques hidrogràfiques (Llobregós, Sió, d'Ondara i Cercavins, Corb, Gaià, Anoià...).
- Altres estudis monogràfics per municipis o subcomarques.
- Estudis monogràfics per trets o nivells lingüístics (el "xipella", els articles, morfologia verbal, lèxic de la pagesia, lèxic zoonímic, boires i vents, etc.).

Sociolingüística

- Dades detallades sobre coneixements i usos lingüístics, per municipis.
- Estudis sobre variació lingüística (variables generacionals, socials, etc.).
- Estudis de sociolingüística històrica (situació en època medieval i moderna, la penetració del castellà, etc.).
- Anàlisi del present: multilingüisme i multiculturalitat; recessió i normalització.

Història de la llengua

- L'evolució del català escrit a partir de textos de diferents zones de la Segarra.
- L'evolució del català parlat a partir de l'anàlisi de trets dialectals i idiolectals.
- La presència històrica d'altres llengües d'ús en la societat i en la cultura.
- La llengua dels jueus medievals.

Onomàstica [àmbit de col·laboració interdisciplinària amb geògrafs, historiadors, etc.]

- Inventaris de toponímia (monografies) per termes (o subcomarques) amb caràcter exhaustiu.
- Estudis de toponímia històrica: formes pretèrites, noms en desús, documentació d'arxiu, establiment o revisió d'etimologies.
- Corpus d'antroponímia segarrenca: global o per zones, èpoques i tipologies...
- Elaboració d'un diccionari històric de cognoms de la Segarra i estudis tipològics etimològics.

- Estudis sobre la variació en la imposició dels prenomes en l'àmbit comarcal.
- Inventaris i classificació de renoms i noms de casa (per municipis o poblacions).
- Estudis sobre els altres tipus de noms propis: zoònims, marques comercials, objectes singulars (p.ex. campanes), etc.

Literatura

- Antologia d'escriptors segarrencs (en sentit ampli): per gèneres, per èpoques, per subcomarques...
- Edició filològica (i/o popular) de textos segarrencs significatius o introbables (Jeroni Ferrer, Pons i Massaveu, el Santíssim Misteri de Cervera, les cartes de poblament, les primeres documentacions, les inscripcions funeràries romanes, les llegendes numismàtiques...).
- Antologia de textos sobre la Segarra: d'escriptors autòctons però també d'altres que n'hagin parlat (Vallverdú, Foix, Espinàs, Vidal, Coll, etc.).
- Mosaic de la premsa comarcal (antologia general, o per èpoques i poblacions): articles, notícies, imatges, anuncis, curiositats...

David Castellana

Historiador de l'Art. Museu de Guissona

El Museu de Guissona i la socialització del llegat arqueològic

L'herència històrica és l'empremta visible del pas del temps, dels fets que han format el caràcter i dels trets diferenciadors d'un poble. En definitiva, el llegat, en forma de dipòsit de memòria, és la materialització de l'essència d'una comunitat. És en aquesta òrbita on hem d'entendre les funcions d'un Museu.

El Museu de Guissona i el Parc Arqueològic de Iesso suposen un conjunt patrimonial únic a la demarcació de Lleida. El Parc museïtzat i el Museu centrat en la interpretació del llegat arqueològic revaloren les restes de l'antiga ciutat romana. En l'actualitat, fruit de la recerca continuada des dels anys 90, són visibles i visitables, principalment, la muralla i l'accés nord a la població, un barri residencial, unes termes públiques i una cel·la vinària. En definitiva, una mostra del funcionament del municipi i la seva evolució des de la seva fundació fins al seu abandonament parcial. A més de la singularitat de l'herència arqueològica cal no menystenir ni oblidar la importància dels testimonis històrics que sobrepassen el món romà i que també depenen de la institució.

Tal com és esperable, el Museu s'encarrega de l'estudi, la documentació i la salvaguarda del llegat col·lectiu. A banda d'aquestes funcions més tradicionals, i amb la mateixa importància, la seva socialització ha de ser una de les metes de la institució. Aquesta tasca va més enllà de la mera difusió dels fons per significar el retorn de l'herència col·lectiva a les seves hereves i hereus, és a dir, la societat. Aquest procés implica "treure el patrimoni de les vitrines" per integrar-lo de nou a la realitat convertit en una font de diàleg i d'interpretacions. Cal tenir present el potencial que ofereix l'anàlisi crítica del passat per valorar, també críticament, el present i encarar el futur.

En la socialització, entesa com a mediació entre passat i present, és on trobem el sentit real del Museu. En la mesura en què s'assoleixi aquesta finalitat es podran acomplir totes les funcions pròpies de la institució i es generarà l'interès desitjat. Per aquest motiu, el Museu de Guissona es troba en procés de transformació. La finalitat última és aconseguir un nou posicionament que desencadeni la formació d'un nou marc de relacions durables, fluides i productives amb associacions, col·lectius i individus. Tan sols d'aquesta manera la població esdevindrà no només usuària de l'ens, sinó participant i fins i tot protagonista.

Així doncs, el Museu ha de superar la seva funció de magatzem per convertir-se en un servei a la societat i en una eina de progrés. Per aquest motiu, i per superar l'aïllament tradicional, cal que la institució prengui un posicionament actiu i conscient en relació als reptes que enfrontem com a societat. Un museu

i sobretot el patrimoni a la seva custòdia ha d'esdevenir no només una font de coneixement sinó que es pot convertir en un recurs inestimable per tractar la inclusió de la diversitat, la formació de vincles amb el territori o per estudiar i debatre sobre l'evolució cultural.

Josep Carreras

Llicenciat en Història per la UAB

Els refugiats de la guerra civil a Santa Coloma de Queralt (1936-1939)

En totes les guerres hi ha hagut sempre persones que, sense formar part del conflicte, n'han patit les conseqüències. És allò que alguns anomenen “danys col·laterals”, però que en realitat són “víctimes innocents”.

La guerra civil espanyola no va ser una excepció. A mesura que les tropes sublevades anaven conquerint territori, una part de la població cercava protecció en zones més segures sota el control de la república.

Catalunya va ser, una vegada més, un destí d'acollida de refugiats de molts indrets de l'estat espanyol. La Generalitat calculava que a finals de setembre de 1936 hi havia a Catalunya més de 200.000 refugiats. A mesura que s'acostava el front de guerra, les xifres es varen anar incrementant de manera que a finals de desembre de 1937 la mateixa Generalitat tenia censats 568.000 refugiats, sense tenir en compte el funcionariat de la república que s'havia establert a Catalunya. Es calcula que al gener del 1939 el nombre de nousvinguts superava el milió de persones.

Es evident que aquesta situació ultrapassava les possibilitats del govern de la Generalitat i per això va demanar la col·laboració dels municipis per acollir una allau humana necessitada de tot: allotjament, sanitat, educació, serveis socials...

Santa Coloma de Queralt (aleshores anomenada Segarra de Gaià) va respondre a la crida humanitària. El Consell Municipal va establir un Servei de Refugiats per atendre i organitzar l'acollida. El nombre total de refugiats a la vila comtal oscil·la al voltant dels 220 –tenint en compte una població flotant no censada. En definitiva, suposava aproximadament un 8 per cent de la població colomina.

No hi ha constància dels mecanismes de distribució dels refugiats a les poblacions, però en el cas de Santa Coloma l'arribada es va produir especialment en dos moments: del 29 de novembre al 18 de desembre de 1936 arribaren 124 persones. És un grup format essencialment per dones i criatures. La majoria fan constar Madrid com a última residència, tot i que algunes procedeixen de pobles d'Almeria. La segona tongada es va produir el 21 de febrer de 1937; eren 74 persones procedents de diversos pobles d'Andalusia (el grup més nombrós d'Estepona). A més de dones i infants, hi ha alguns homes en edat de treballar.

Per atendre aquesta població nouvinguda el Consell Municipal va habilitar algunes dependències del castell on s'allotjaren un nombre indeterminat de famílies i s'hi establí un menjador social al qual tenien dret com a refugiats. Els altres foren allotjats en cases que havien quedat buides a causa de la guerra.

Però no tot varen ser flors i violes. La manca de recursos de la Generalitat va provocar que sovint no es rebessin els ajuts promesos i per tant, l'atenció carregava únicament sobre les arques municipals, ja prou castigades per l'economia de guerra. Això va provocar un cert malestar entre la població i els refugiats, que d'altra banda eren acusats d'alguns robatoris que es produïren. També era freqüent l'absentisme a l'escola, que s'atribuïa a la manca de mestres (alguns eren al front) i al desconeixement de la llengua catalana.

A l'arxiu no hi ha constància en cap cas de la data de sortida. Cal fiar-se d'alguns testimonis que escriuen en els seus diaris privats que els darrers refugiats varen abandonar la vila davant la presència imminent de les tropes sublevades. No és possible, però, precisar dates ni nombre de persones.

Ramon Gené Capdevila

Advocat. Associació de Campaners de Cervera i Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya

Campanis In Sikarra. Introducció al patrimoni campaner de la Segarra històrica

Citant Lluís Llach, “des de dalt d’un campanar, sempre es pot veure el campanar veí”. Els campanars són un símbol d’identitat, no solament del lloc, sinó sobretot de la gent i llurs valors compartits. És la joia més preuada de qualsevol poble o ciutat, el seu campanar és el més alt, el més antic, el que té més campanes i/o en el que han passat les més extraordinàries anècdotes, serveix de reclam turístic, s’il·lumina cada nit i sona, o hauria de sonar, sempre que la població celebra alguna efemèride.

Perquè, que seria d’un campanar sense campanes? Un cofre sense el seu tresor. Campanar i campanes formen una unitat. Les campanes són essencialment un mitjà de comunicació, immediat i eficaç, que marca i estructura el temps, subratllant els moments de treball i de celebració així com els fets extraordinaris o tràgics, però també un dels instruments sonors més antics, veritables peces de museu i fins i tot objectes sagrats.

I els tocs de campanes són un patrimoni etnològic molt antic, present fins no fa massa a tots els municipis de Catalunya, i ben ampli -doncs han existit una gran diversitat de tocs locals molt diferenciats establerts i transmesos per les successives generacions de campaners, via oral i/o a través de les consuetes escrites-. Cal diferenciar els tocs entre religiosos i civils, doncs si bé no hi ha dubte que inicialment les campanes eren un element eminentment religiós, per constituir el mitjà de comunicació més idoni, van anar incorporant progressivament funcions profanes però necessàries per a la comunitat, especialment en situacions extremes o d’alarma. I cal destacar que Cervera és l’única gran torre on s’ha mantingut ininterrompudament el toc tradicional de la Corona Aragonesa, caracteritzat perquè les campanes grans no voltegin sinó que s’aconsegueix sostenir-les a l’inrevés, el que s’anomena dur les campanes “a seure” o “alabant a Déu”.

Tenim campanars, tenim campanes i tenim tocs, però que seria de tot això sense els campaners? Tocar les campanes era inicialment una de les tasques dels qui havien rebut l’ordre de l’Ostiariat, primera de les ordres menors, però ben aviat aquestes tasques es van encomanar als laics, convertint-se en un ofici, generalment de tradició familiar, i de caràcter gremial a partir del s. XVI. A partir de 1988, volgué la providència que els campaners dispersos per la nostra geografia fossin convocats a les Trobades d’Os de Balaguer, anessin agafant consciència col·lectiva, i fundessin, el 1993, la Confraria de Campaners i Carillonistes de Catalunya, de la que enguany estem celebrant el 25è aniversari.

En definitiva, les campanes i els seus tocs són part d'un important i ric patrimoni cultural de primera magnitud, reconegut com a Element Festiu Patrimonial d'Interès Nacional per la Generalitat de Catalunya, però fins ara poc valorat, a voltes ignorat, i inclús perseguit per diverses raons. Que per molts anys, a la Segarra i arreu, puguem seguir gaudint d'aquests tocs, això serà indicació de que haurem sabut conservar els campanars i llurs campanes així com animar a nous campaners!

Jordi Oliva i Llorens

Historiador. Centre d'Història Contemporània de Catalunya

Actualització del projecte del cost humà de la Guerra Civil. Un projecte viu i de país

El projecte del cost humà de la Guerra Civil a Catalunya va associat indiscutiblement a la trajectòria del Centre d'Història Contemporània de Catalunya (CHCC) i a la idea total de país, i de país normal, tal com defensava qui fou el primer director, l'historiador de Cervera Josep Benet. Fer balanç de les pèrdues humanes d'aquell conflicte, conèixer-ne el nom i les circumstàncies de la seva mort i/o desaparició com a conseqüència directa o indirecta de la Guerra Civil es trobava en l'arrel, i era objectiu alhora, del projecte.

A nivell historiogràfic, és evident que fins que es conegui el còmput exacte de totes i cadascuna de les morts com a conseqüència de la Guerra Civil, no podrem saber amb exactitud la repercussió que tingué sobre la població catalana de postguerra, i òbviament en relació al difícil redreçament. Ens movem per un coneixement total i cert de totes les víctimes mortals de la guerra i la postguerra.

Vers el 1985, des del CHCC es decidí, entre altres projectes historiogràfics, impulsar la recerca sobre combatents catalans d'un i altre bàndol morts en acció de guerra i de la població civil víctima d'accidents derivats de la guerra, com una continuació d'estudis anteriors centrats els deportats de la nació catalana als camps nazis, en les dues repressions, i les víctimes de bombardeigs. El projecte es portà a terme a 31 de les 38 comarques de Catalunya segons la divisió de 1936, entre aquestes la comarca de la Segarra. Es feu sobre la base de sustentar la investigació en unes fonts documentals no sempre en les millors condicions, amb preferència per les fonts registrals de jutjats i de l'administració local, i amb un protagonisme gran del testimoni oral. Paral·lelament s'impulsaren publicacions a nivell local i comarcal que posaven èmfasi en les relacions nominals de morts i desapareguts, i en l'anàlisi estadístic i comparatiu dels resultats.

Després d'uns anys d'inacció, vers el 2005, el CHCC reprenqué el projecte amb l'interès posat en acabar aquells municipis i comarques pendents de realització i iniciar el camí de noves revisions comarcals després que hom considerés necessari ampliar la informació que teníem de cada víctima, així com incorporar les víctimes foranes, sobretot soldats i/o refugiats/ades de guerra. Al costat d'això, decidíem també ampliar els àmbits del cost humà i també la recerca a noves fons i arxius, sense oblidar monografies, publicacions periòdiques i electròniques que s'obrien pas en paral·lel. Finalment, la creació d'una aplicació banc de dades en línia permeté sistematitzar, tractar i gestionar millor la informació, a més a més de facilitar-ne la consulta pública.

Estem davant d'un projecte summament complex pels anys passats, per abast espacial i temporal del projecte, pel gruix d'informació de cada víctima, i també per la dificultat, encara, d'accés a les fonts. A tot això, cal afegir-hi que el treball sempre tindrà un punt d'imperfecció raonable, la imperfecció resultant d'unes fonts primàries que, moltes vegades confonen o fins i tot enganyen.

Mireia Pomés López i Sílvia Marí Hernández
Treball de Recerca Institut Antoni Torroja de Cervera
Les veus de la Història Gràfica de Cervera

El nostre treball de recerca es titula: Les Veus de la Història Gràfica de Cervera. Aquest neix a partir de la publicació de la Història Gràfica de Cervera publicada el 15 de desembre del 2014, un llibre que il·lustra amb imatges de l'època els diferents àmbits referents a la Cervera dels anys 1885 al 1977.

Per fer possible el nostre treball de recerca, que comprendria un ventall de camps massa ampli, ens vam decantar per acotar-lo entre els anys 1950 i el 1960 fent així una pinzellada de la vida ceriverina durant l'època de postguerra. Al tractar-se d'un treball on la principal font d'informació hauria de ser, en essència, un seguit d'imatges, vam considerar oportú identificar als protagonistes, contactar amb ells, i entrevistar-los.

El cos del nostre treball es desenvolupa a partir de tres pilars fonamentals: el treball, amb exemples de: la indústria, les fires, el comerç i les cosidores i modistes; l'ensenyament, amb les diferents institucions de l'època: el Col·legi de la Sagrada Família, l'Escola Jaume Balmes i la Mútua Escolar; i, el lleure i la cultura, amb els diferents esports de l'època i la col·laboració de la colla sardanista "Els Jovencells".

Donar veu a la Història Gràfica de Cervera va ser el nostre principal objectiu així com escoltar als protagonistes en primera persona, que va ser una gran experiència. La il·lustració dels protagonistes en tornar-se a trobar per comentar i recordar l'estil de vida d'aleshores recuperant records i anècdotes, que van afegir un valor sentimental a les il·lustracions del llibre, que a nosaltres, a simple vista, no ens despertava.

Sabina Vall Farré

Treball de Recerca Institut La Segarra de Cervera

El pas del temps: Mas d'en Toni, Mas Claret

Aquesta investigació intenta reconstruir el passat d'un mas antic que conserva una masia inclosa a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Es tracta del Mas d'en Toni, també conegut com a Mas Claret, situat al municipi de Ribera d'Ondara (Segarra). S'han pogut establir tres grans etapes clarament diferenciades en el decurs de la seva trajectòria històrica. La primera i més perllongada s'estén entre 1656 i 1920, ambdues dates extremes entre la referència documental més antiga i l'any en què materialitza la compra del mas per part de la «Congregació de Missioners Claretians Fills de l'Immaculat Cor de Maria». S'inicia, amb aquesta adquisició, una segona etapa que va de 1920 fins a 1990, anys en els quals hi va residir la Congregació Claretiana; i, finalment, la tercera comprèn des de l'any 1990 fins a l'actualitat, on predominen variats usos turístics del mas i rodalies.

Per presentar els resultats d'aquesta investigació, es plantejaran, en primer lloc, els principals problemes que van impulsar els inicis de la recerca; en segon lloc, es detallaran quines han estat les fonts consultades i analitzades tant documentals (fonts arxivístiques, fons fotogràfics, fonts d'història oral) com bibliogràfiques, per tal que, finalment, s'hagin pogut establir conclusions que permetin avançar en el coneixement de quina sigui la singularitat de la llarga trajectòria històrica d'un mas segarrenc concret i amb voluntat explícita de proposar fronts oberts de continuïtat per a futures recerques.

Josep Esteve Vila

Arquitecte

Vallferosa, una torre singular de temps antic. 10 anys de treballs, dubtes i tribulacions

ON? Vallferosa, Torà. El seu nucli es troba deshabitat i es mostra en estat ruïnós, cobert per la vegetació. Entre mig de les cases i com un mut supervivent, s'alça la imponent Torre de Vallferosa, una esplèndida construcció del s. VIII i d'uns 32 m d'alçada. La torre ens recorda la condició de terra de frontera de la vall del Llobregós.

QUÈ? La torre de Vallferosa. És de planta circular i representa un dels tresors arquitectònics de la Catalunya vella, catalogada BCIN. Presenta quatre plantes i terrat, i els pisos se sustenten mitjançant repeses que feien augmentar la superfície de cada una de les plantes.

PER QUÈ? La importància patrimonial de la Torre de Vallferosa se sintetitza en aquests aspectes principals:

- És una torre datada fins ara entre els segles X-XI i a partir de la datació radiocarbònica al segle VIII.
- Té una ubicació molt precisa i aparentment insòlita.
- Dues anelles, dues torres-sistema constructiu, una torre higiènica, dues portes - un sistema d'accés en colze o baioneta, xemeneia intramural.
- La defensa vertical amb cadafal o lladroneres de fusta.
- La construcció de la cúpula de la càmera de combat, els arcs de l'anella interior, un silo i una escala d'obra, la rematada de la torre: terrassa.

QUÈ S'HA FET ? Obres realitzades fins a l' actualitat:

- La rehabilitació funcional de la Torre (2005).
- La construcció del camí d'accés a la Torre (2006).
- L'adaptació de l'àmbit d'arribada a la Torre (2007).
- Treballs de datació (2010-2016).
- Treballs coneixement. Escàner làser, georadar, RC14, anàlisis morters (2010, 2016). - Restauració de la coberta de la Torre de Vallferosa (2016).

DE QUAN? Ampliació del coneixement. Per poder datar l'antiguitat de la Torre de Vallferosa, s'han iniciat els estudis complementaris amb un equip pluridisciplinar. Estudis i mostres de morters. S'estudien diverses mostres de morters de la Torre de Vallferosa com d'aproximació al coneixement dels materials de construcció amb l'objectiu d'establir comparacions entre ells i per determinar els mètodes de construcció i l'aproximació al seu sistema constructiu. Estudis escàner làser i georadar. S'han realitzat estudis per aprofundir en el coneixement amb la realització d'escàner làser de la torre i de georadar. Estudis arqueològics i de datació radiocarboni-14, de la fusta dels cadafals. Els resultats de les proves realitzades amb el carboni-14 ratifiquen aquesta suposició, i daten la torre a finals del segle VIII.

Lluís Àngel Bellas Melgosa

Graduat en Antropologia Social i Cultural per la UAB. Centre d'Estudis Segarrens

Aigua Sagrada. Aproximació antropològica a la Festa de Sant Magí de Cervera

La investigació analitza amb una clara mirada antropològica la Festa del Barri de Sant Magí de Cervera. Festa on se celebra l'arribada de l'aigua del sant que és consumida com a medicina màgico-religiosa. La peregrinació a la font, l'entrada de l'aigua sagrada i el seu repartiment constitueixen la seqüència ritual que condensa símbols, conductes i imaginaris compartits. La globalització replanteja les identitats col·lectives, sorgeix la necessitat de crear nous marcs d'integració comunitària que ajudin a les societats a situar-se per ser, existir i cohesionar-se. La festa permet reviure als cerverins i cerverines el seu passat agrícola: l'escassetat històrica d'aigua, la relació íntima amb la natura, el contacte amb el sagrat o el vincle familiar i comunitari. La ritualitat de la festa ha esdevingut l'espai idoni perquè la ciutat es repensi a si mateixa la seva consciència col·lectiva.

Daniel Vilarrúbias

Musicòleg, historiador de l'art i director de l'Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell
Les Llibertats d'Orgue a La Segarra històrica: Prats de rei, Calaf, Guissona

Les llibertats d'orgue foren aquelles llicències musicals que els organistes es podien permetre durant les celebracions del cicle litúrgic nadalenc, sota uns preceptes de permissivitat eclesiàstica que resten en part per aclarir. Sembla innegable que existiren precedents escenogràfics o parateatral (el mateix pessebre, les veneracions populars i els villancets, els drames litúrgics, etc). D'aquesta manera, s'ha documentat a tot el territori de la Corona d'Aragó la pràctica organística d'un determinat repertori musical, que planteja l'execució de peces populars. Aquestes pràctiques organístiques resistiren millor a casa nostra l'embat ordenador i sistematitzador de Trento, àdhuc sembla que proliferaren en temps molt més tardans. Els documents manuscrits que testimonien aquest fet daten tots del segle XIX, ja que les Llibertats musicals de Nadal foren explícitament prohibides pel *motu proprio* de 1903. Hi ha altres fonts que proveeixen sobre danses i repertori popular des de mitjan segle XVIII, però

L'àmbit territorial de la Segarra històrica ha conservat tres manuscrits, valuoses fonts d'aquesta pràctica, associats a tres municipis diferents: Calaf, Prats de Rei i Guissona. El primer és un quadernet datable vers 1860-1870 amb 171 peces, copiat pel prevere i organista de Calaf Jaume Carrer (Calaf, 1831-1901), que es conserva en una col·lecció particular de Barcelona. El de Prats de Rei fou escrit el 1843, conté 281 peces i el seu compilador fou el prevere organista de Prats de Rei Domingo Monfort (Calaf, 1801-1870) i es conserva en una col·lecció particular. El de Guissona, conservat a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, creiem que data del darrer terç del segle XIX i consta de 136 peces i 51 mitges peces o motius breus. Aquest quadern tingué una compilació paulatina, ja que la còpia -si bé d'una mateixa mà- es féu en diferents moments.

Tots tres manuscrits constitueixen una bona mostra d'aquest tipus de repertori, alhora que permeten considerar una particular densitat d'obres vinculades a un territori relativament petit, un detall que converteix el territori delimitat per aquestes tres poblacions (dues d'elles amb potents col·legiades barroques) en un potent focus de reivindicació d'aquesta tradició musical, avui obstaculitzada per la manca dels històrics instruments, destruïts el 1936. A més, el repertori de les tres fonts presenta connexions innegables, per la qual cosa pot plantejar-se l'estudi de diversos estil·lemes o variants melòdiques regionals.

Josep M. Llobet Portella

Historiador. Centre UNED de Cervera

Els elements populars en les festes dels anys 1620 i 1633 dedicades al Sant Misteri de Cervera

Una de les descripcions més detallades de les celebracions festives que es feren a Cervera es troba en una publicació de l'any 1634. En aquest opuscle es narra, entre altres coses, les festes dels anys 1620 i 1633 dedicades a la recuperació i translació de la relíquia del Sant Misteri, en les quals hi hagué una gran assistència de gent vinguda de tota la comarca. En les susdites celebracions els elements populars, com l'àliga, els gegants, el drac o els tret d'armes de foc ocuparen un lloc destacat.